

Zuid-Limburg:

'Stinzenplanten' in het wild

(foto: Luc Stroman)

Luc Stroman

Het fascinerende van de stinzenplanten is dat deze groep in het wild lijkt te groeien in een gebied waar ze niet of nauwelijks van nature voorkomt. Al gauw denk je aan Zuid-Limburg, waar veel van deze planten wel in de vrije natuur te vinden zijn. In dit artikel wordt eens nader gekeken naar de natuurlijke verspreiding van stinzenplanten in de uiterste zuidoosthoek van ons land.

In de jaren '70 en '80 verschenen boeken over stinzenplanten, waaruit bleek dat deze planten op veel meer plaatsen groeiden vooral in de Hollandse duinstreek met zijn vele oude landgoederen. Zo'n 20 jaar geleden verscheen er zelfs een boekje over stinzenplanten in Zuid-Limburg, dat toch zo rijk is aan oude kastelen. Er werd naarstig gezocht, maar de auteurs moesten vaststellen, dat er van een stinzenflora in

deze contreien nauwelijks sprake was.

Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat in Zuid-Limburg stinzenplanten zo gewoon waren, dat niemand eraan dacht, ze in zijn tuin aan te planten. Maar is dat wel zo? Laten we de verspreiding van een aantal bekende stinzenplanten in Zuid-Limburg eens onder de loep nemen. Een bruikbaar hulpmiddel daarbij is de in 1997 verschenen Atlas van de Zuidlimburgse Flora.

In dit door de onvolprezen Eduard Blink samengestelde werk zijn van vrijwel alle 810 km-hokken van het hele gebied ten zuiden van Echt de daarin voorkomende plantensoorten genoteerd. Het boek bestaat in feite uit de verspreidingskaarten van ruim 1150 soorten wilde planten die in de periode 1980 tot 1996 minstens één keer zijn waarge-

nomen. Handig is, dat er ook steeds bijstaat in hoeveel km-hokken (1 km-hok = 1 km² = 100 ha) de soort is gevonden.

Niet iedereen zal direct gedacht hebben, dat de **Gevlekte aronskelk** de meest voorkomende stinzenplant van Zuid-Limburg is, toch is dat niet zo vreemd. In bijna de helft van de 810 onderzochte km-hokken is deze typische bosplant aangetroffen en dat geeft al aan dat deze soort niet al te hoge eisen aan zijn milieu stelt. Vruchtbare grond wordt zeer op prijs gesteld, bemesting is geen bezwaar. Ik herinner mij een glibberig steil pad met brandnetels en Gevlekte aronskelk, bovenaan de helling stond een grote nerts-farm... Vanwege de zeer interessante bloembioologie is Gevlekte aronskelk een dankbaar educatief onderwerp in een heemtuin, daarbij komen in

In de onderstaande Lijst 1 zijn de stinzenplanten gerangschikt naar de mate van voorkomen in Zuid-Limburg, tussen haakjes steeds het aantal km-hokken.

1. Gevlekte aronskelk (342)
2. Bosanemoon (200)
3. Slanke sleutelbloem (189)
4. Maarts viooltje (158)
5. Gewone vogelmelk (158)
6. Kleine maagdenpalm (79)
7. Gulden sleutelbloem (76)
8. Daslook (49)
9. Gevlekt longkruid (37)
10. Adderwortel (36)
11. Vingerhelmbloem (36)
12. Sneeuwkllokje (23)
13. Wilde narcis (23)
14. Gele anemoon (17)
15. Wilde akelei (14)
16. Wilde hyacint (6)
17. Voorjaarszonnebloem (4)
18. Vroege sterhyacint (2)
19. Lenteklokje (2)
20. Winterakoniet (1)
21. Bosgeelster (1)

Gewone aronskelk (foto: Machteld Klees)

augustus de trommelstokken met knaloranje bessen, waar bezoekers zich steeds weer over verbazen. In een kwart van de km-hokken werd de **Bosanemoon** signaleerd. Ook deze soort houdt van rijke, gerijpte grond, zij het dat bemesting minder getolereerd wordt. Op de Vaalser berg, waar ik woon zie je Bosanemonen vooral langs de paden en onder heggen, waar niet te veel blad blijft liggen. Veel zeldzamer is de **Gele anemoon** met slechts 17 vindplaatsen. Waarschijnlijk is deze fraaie anemoon alleen in Zuid-Limburg inheems, terwijl je hem regelmatig in stinzenmilieus aantreft. In mijn eigen tuin doet de Gele anemoon het heel goed, beter

dan de Bosanemoon. Dat komt waarschijnlijk doordat de gele graag kalk in de bodem heeft, dat de omzetting van humus bevordert. Nummer 3 op de lijst is de **Slanke sleutelbloem**, terwijl de **Gulden (Echte) sleutelbloem** op nr. 7 staat. De slanke is meer een bosplant dan de Gulden sleutelbloem. Beide soorten hebben de laatste 50 jaar veel terrein moeten prijsgeven, omdat ze slecht tegen bemesting kunnen. Op de Heebrig, de natuurtuin van het IVN Vijlen-Vaals, waar ik regelmatig werk, doet de Gulden sleutelbloem het beter dan de Slanke. Ook dat zou een kwestie van kalk in de bodem kunnen zijn. Verrassend vind ik zelf de toch wel

ruime verspreiding van **Maarts viooltje** en **Gewone vogelmelk**. Van beide soorten vermoed ik dat ze eerder toe- dan afnemen. De eerste soort is waarschijnlijk in Zuid-Limburg inheems, in de rest van Nederland eerder verwilderd, de tweede heeft een ruimer natuurlijk areaal in ons land. Maarts viooltje breidt zich op de Heebrig mooi uit. Gewone vogelmelk heeft graag, zoals veel bolgewassen, enige grondbewerking, zodat de bollen los van elkaar komen te liggen. Op dit moment is het misschien aardig ook eens te kijken naar stinzenplanten die bij de karteringen helemaal niet zijn waargenomen. Deze staan in een tweede lijst:

Lijst 2

Geen verspreidingskaartjes in de Atlas van de Zuidlimburgse Flora:

1. Holwortel
2. Stengelloze sleutelbloem
3. Boerencrocus
4. Blauwe anemoon
5. Italiaanse aronskelk
6. Knikkend vogelmelk
7. Bostulp
8. Haarlems klokkenspel

Al deze soorten zijn in feite niet inheems, maar van de eerste drie had ik toch wel wat vindplaatsen uit verwildering verwacht. Toen mijn vrouw en ik in 1976 een woning huurden aan de Viergrenzenweg in Vaals, werden wij het volgend voorjaar verrast door ragfijne crocusjes in de verwaarloosde voortuin. Het bleken boerencrocussen te zijn, die alleen in ónze voortuin stonden. De burens vertelden, dat er vroeger een ware plantenliefhebber in ons huis had gewoond. Alleen de boerencrocussen en wat sneeuwkllokjes waren van de eens zo prachtige bloementuin overgebleven. Dit lijkt

mij illustratief voor de stinzenflora. Wij moeten natuurlijk niet denken dat de vroegere bewoners van de stinzen alleen die planten in hun tuinen hadden.

Terug naar de eerste lijst. **Daslook** en **Gevlekt longkruid**, **Adderwortel** en **Vingerhelmbloem**. Allevier ongeveer even zeldzaam en zeker inheems. Van Daslook kan gezegd worden, dat het een echte Zuidlimburger is. In sommige bossen groeit het massaal, maar alleen als er voldoende kalk in de grond zit. Op de Vaalser berg bestaat de grondsoort uit verweerd krijt, de kalk is er uitgespoeld.

Er is echter één plek waar ooit is gegraven om het onderliggende kalkhoudende gesteente te benutten voor de landbouw. Die oude groeve is in het voorjaar geheel overwoerd met Daslook.

Van Longkruid wordt gezegd dat het bijzonder goed groeit op een speciaal kleimineraal: het glauconiet. Vaals wordt voor een groot deel bedekt met Vaalser groenzand, dat zijn groene kleur te danken heeft aan glauconiet. Je zou verwachten dat Longkruid er veel

voorkomt. Ik ken echter slechts één plekje, langs een oude holle weg bij het gehucht Harles. Die weg was blijkbaar aan groot onderhoud toe. Weg Longkruid. Maar gelukkig doen enige nakomelingen van deze standplaats het goed in mijn tuin. Overigens vind ik Gevlekt Longkruid een ideale heemtuinplant. Dankzij de mierenbroodjes aan de zaden verspreidt hij zich zienderogen door de tuin. Er valt ook een hoop educatiefs over te vertellen. Adderwortel doet het goed in een licht en vochtig bos op goede grond. Ongeveer 5 km ten zuiden van Vaals ligt in België een prachtig gebied in het Geuldal.

In het dal van een zijriviertje van de Geul, het Hohndal zijn prachtige vegetaties te vinden, met o.a. Wilde narcis, Mannetjesorchis, Zinkvioltje, enz. Daar vind je ook de Vingerhelmbloem en de planten, die nu op de Heebrig, onze natuurtuin groeien, zijn uit dat dal afkomstig. Een naaste verwant, de Holwortel zou je het schoolvoorbeeld van een stinzenplant kunnen noemen. Deze soort komt tot Aken, maar heeft Zuid-Limburg net niet bereikt (zie

Limburgs voorjaarsbos met weelderige daslookbegroeiing (foto: Luc Stroman)

Gele anemoon is waarschijnlijk alleen in Zuid-Limburg inheems (foto: Machteld Klees)

Bloeiende sneeuwkllokjes op heemtuin de Heebrig in Vijlen. (foto: Luc Stroman).

lijstje 2). Zelf heb ik ooit tijdens een bezoek aan Leipzig een paar planten uitgegraven en in mijn eigen tuintje gezet. Ze komen trouw elk jaar terug en breiden zich heel langzaam uit. Ik moem ze Leipziger Allerlei, omdat ze rood en wit zijn.

Of het **Sneeuwkllokje** oorspronkelijk inheems is valt te betwijfelen. Mijn sneeuwkllokjes zijn allemaal afkomstig van de Viergrenzenweg, meeverhuisd en uitgeplant op de Heebrig. Inmiddels zijn het er honderden. Ze vormen wel zaad, maar je kunt ze ook makkelijk uitgraven en overal waar je wilt planten. Succes verzekerd!

In het Belgische deel van het Geuldal komt de **Wilde narcis** nog ruim voor. Hele hellingen zijn in het voorjaar geel van de narcissen. In het Nederlandse deel is dat stukken minder. Ik kon de verleiding niet weerstaan en heb ooit een paar pollen uit België meegenomen. Ook deze vermenigvuldigen zich prachtig en de verspreiding help ik op de manier van de sneeuwkllokjes.

Ongeveer 20 jaar geleden vond ik vlak achter het Drielandenpunt op een kaalslag een paar zieltogende plantjes van de **Wilde akelei**. Meeegenomen natuurlijk, opgekweekt en vele prachtig blauwe nakomelingen gekregen. Of de Wilde akelei wel tot de echte sinzenplanten wordt gerekend? Hij bloeit niet in het voorjaar, maar iets later.

We zijn nu aangeland bij de echte zeldzaamheden van de Zuidlimburgse flora. Nederland valt net

buiten het natuurlijke verspreidingsgebied van de **Wilde hyacint**. De 6 vindplaatsen volgens lijst 1 zijn daarom allemaal van niet-natuurlijke oorsprong. Hetzelfde geldt vermoedelijk ook voor de 4 plekken waar de **Voorjaarszonnebloem** gevonden is. Tijdens de eerste excursie van stichting Oase, kocht ik in de Heimanshof één plantje Voorjaarszonnebloem. Willem Iven maakte mij attent op die voor mij toen nog onbekende *Doronicum*. Dat ene plantje werd uitgeplant op de Heebrig en dat heeft inmiddels hele plakken opgeleverd. Ook dit is misschien geen strikte sinzenplant, maar eerder een typische heemtuinplant.

De laatste vier soorten van de lijst zijn zo zeldzaam, dat we er van uit kunnen gaan dat ze nooit een natuurlijk voorkomen in Limburg hebben gehad. Het **Lenteklokje** wil ik toch even noemen, omdat het zo mooi is en net als Holwortel van de beste tuingrond houdt: luchtig, voldoende vochtig, voedsel- en mineralenrijk.

Stinzenplanten vormen ecologisch gezien een coherente groep. Het zijn allemaal bosplanten, die vroeg in het voorjaar bloeien. De vegetatieperiode is maar 2 of 3 maanden, waarna ze zich terugtrekken onder de grond in wortelstokken, knollen of bollen. Ze hebben graag voedselrijke, luchtige grond met een goede strooiselvertering. In de tuinen rond de oude stinzen werd natuurlijk aan bodemverbetering en bemesting gedaan om veel siergewassen maar ook nuttige planten te kunnen kweken. Toen de tuinen niet meer zo intensief werden gebruikt of zelfs helemaal aan hun lot werden overgelaten, bleven alleen die soorten over die wij nu sinzenplanten noemen.

Ook de mensen die nu in ons oude huis aan de Viergrenzenweg wonen koesteren hun Boerencrocussen en Sneeuwkllokjes. Het is goed dat zo'n oud cultuurgoed bewaard blijft.